

STREJFTOG

PER HØJHOLT

CA 36715 (J) - Seife

Overskriften indeholder to linjer af et svensk digt om liv — og død — i en koncentrationslejr. Forfatteren Per Højholt, der tidligere har givet en oversigt over den moderne norske lyrik, har i sommer læst svenske digte og giver her en orientering og vurdering.

NU hvor spisesedlerne for den kommende bogsæson snart begynder at dukke frem for det læsehungrende publikum, der udhvilede, med letfærdig sommerlæsning og intens sol runsterende i baghovedet, vender tilbage til livet og hverdagene, var det måske en idé, som en slags omvendt forskud på, hvad der venter os, at præsentere lidt af, hvad man i Sverige blev budt på af lyrik i afvige sæson. Sægt straks: en overvældende mængde, som har været undertegnede sommerlæsning, når den midtjyske varme var helt uudholdelig, og man drev ind i det kælderlige hus.

I Sverige har man det ikke som her. De svenske forfattere fortsætter med at skrive lyrik også efter at de er blevet voksne, og det man kalder modne. Intelligens i flid: flor og nogen erfaring med sprog betragtes ikke i vort samfund som nogen gyldig hindring for poetisk udfoldelse.

Sæsonen 1966 bød på to væsentlige præsentationer af forfattere med år på bagen. Af Gunnar Ekelöf udsendtes et smukt udstyret digtvalg med titlen *Vatten och sand*. Dikter genom åren, hvor denne nordens betydeligste modernist har fået samlet hovedparten af sine bedste præstationer. Han er stadigvæk kun lidt læst herhjemme, men dersom en hjemlig lyrik-fan gav sig i lag med ham, ville han/hun opdage et adskillige danske modernister har ham at takke for mangt og meget.

Ekelöf er som lyriker af europæisk format, han er oversat til tysk og fransk, og han fik for nogle år siden den store nordiske forfatterpris. Men man har også mulighed for at træffe ham i fuld aktion, nemlig i den nye digtsamling fra 1968. *Sagan om Fatumeh* (ligesom den nævnte udsendt af Bonniers forlag) — hvor den sene Eke-

löfs optagethed af æstlig mystik og mytologi i højt vedkommende sammenhæng afstedkommer nye vidunderlige resultater af en enkelthed og oplysthed, som savner sidestykke i vor litteratur. Han er en lærd forfatter, har studeret mangfoldige discipliner, men hvor lærdommen virker ind i hans poesi, er den altid organisk sammenhængende med den digteriske udfoldelse, og derfor til at opleve, selv om man savner de kvædskaftsmæssige forudsætninger. Han er måske nok vanskelig, ikke fordi han er belæst og fuld af lærdom, men fordi han trods al viden og erfaring trumfer en frisk oplevelse af virkeligheden igennem, en kontant og fordomsfri poesi, som er dybt engageret i vor ende af verden og dens problematik.

Werner Aspenström hører til en yngre generation, de legendariske fyrtiltalister, og han er næsten ene om at fortsætte som skabende kunstner af de mange fra dengang. I sin tidligste produktion adskilte han sig fra bundsforvandterne ved at nære en større kærlighed til facts, ved at indrømme ting og vækster en vis hjemret i sin poesi, i tider hvor ellers rædsel, angst og betænkelighed ved fremtiden rådede. Sammenhængende hermed er hans syn på litteratur og kunst som livsanskuelsesobjekter præget af skepsis. Der er grænser for hvor meget han tror på den frelse, virkeligheden byder på, men han ser ikke som så mange af vore tiders forblindedede kunstlere en frelse i kunsten.

De som älskar „konst och litteratur“

citerar sig bort till trädgårdar, vars dammar ligger tidlöst blanka och sedan grånar, slummar igen och bubblar som gamla seriesidor.

Aspenström er en enkel poet uden at være nogen åndelig husmand. Han er foruroliget, men han griber lykkeligt for sig blandt verdens

ting, og finder og skaber værdier som også hans læsere kan få i hænderne. (Dikter Bonniers).

Blandt de noget yngre, hvor man ikke behøver falde hen i undren over produktiviteten, er især Lars Gustafsson værd at bemærke. Hans *En resa till jordens medelpunkt* (Norstedt) var en af sæsonens begivenheder. Gustafsson var velkendt som en begavet romanforfatter, da han pludselig slog igennem som lyriker af en filosofisk-debatterende skole. Hans prosaiske forfædre mærkede, digtene er tænksomt lange og langsomme i deres udfoldelse. Men det er en langsomhed, som har sin klare begrundelse i den vrimmel af sidetemaer, han anlår og fortæller undervejs, uden at tabe hovedlinjen af sigte. Han er krævende og udfordrende, ikke formelt, men intellektuelt, hvor han knytter sig til angelsaksisk poesi.

Mere hjemlig, men ikke mindre betydelig, er Tomas Tranströmer. Han er en af fererne i den unge svenske poesi, ophavsmand til den særlige svenske form for enkelthed, som man herhjemme nu forsøger at gøre efter. Tranströmer, hvis sidste digtsamling hedder *Klanger och spår* (Bonniers), går i sine bedste digte tingene og virkeligheden så tæt under øjnene, at hans simple men utroligt ladede billeder næsten lammer den. For det meste er det en sådan lynfrossen verden, hans læser indlæder i, for der at opleve en speciel form for ensomhed. Hver reaktion fra læserens side, hver ny mulighed han stifter bekendtskab med, sender et langt ekko tilbage i hans egen bevidsthed til, de få koncentrerede øjeblikke af liv vi lever på.

Tidningen: den store smutsiga fjö-
riken,
stolen och bordet och ansiktet
viljar.

Livet har stannat i stora kristal-
lar

Men låt det bara stanna tills vi-
dare!

I den nye samling er Tranströmer brudt op fra den svenske hverdag og det Lillesverige, som truede med helt at dominere hans poetiske univers. Han har nu mange digte fra

rejser i Europa og USA, og samtidig sporer man en voksende tilbøjelighed til engagement i politiske spørgsmål. Det er nu ikke altid, det giver poetisk gevinst.

På samme linje må noteres Göran Tunström, hvis digte *De andra de till hälften synliga*, som titlen antyder hovedsagelig beskæftiger sig med identitetsproblemet, den i et mekaniseret og gennemrationaliseret samfund problematiske personlighed. Er det overhovedet muligt at overleve som et „jeg“ — må man ikke ændre vor opfattelse af personligheden for at forklare den komplicerede rolle, vi spiller i den virkelighed, vi omgiver os med. Ligeså Gösta Friberg, som med *Ogat i bombiktet* (Bonniers) anlår lignende temaer, men i mere desperate versioner.

Naturligvis har svenskerne også konkrete lyrikere, adskillige endda, og meget talentfulde. Hvis man vil vide, hvad konkret lyrik egentlig er for noget, kan vi slå to fluer med samme citat, og henvise til den svenske konkrete lyriks dynamiske ophavsmand, eller i det mindste en af dem, *Oyvind Fahlström*, der sidst i et stort udvalg af sine digte bringer et slags poetisk manifest, hvori det hedder: „Poesien kan inte bara analyseras utan också skapas som struktur. Och inte bara som struktur med tonvikt på uttryck för idé-innehåll utan också som konkret struktur. Tacka adjö till all slags ordnad eller ordnad, privatpsykologisk, samtidskulturell eller universell problematik. Det är givet att orden är symboler, men det är inte något skäl för att poesin inte ska kunna upplevas och skapas med utgångspunkt från språket som konkret materia“ Så er det sagt, det grundlæggende. Fahlströms udvalgte digte hedder *Bord*. *Diktet 1952—55*, (Bonniers), men hvis man ikke vil nøjes med hans egne eksempler på sproglig skabelse kan man hente flere i hans kollega Carl Fredrik „Rembrandt“ Reuterswårds nye digtsamling *Priz Nobel* (Bonniers). Denne bog er næsten mere en handling, en action, end den er vidnesbyrd om en sådan. Reuterswård demonstrerer for os, at selv om man trækker ordene ud af en tekst, så kun tegnene bliver tilbage, mister teksten ikke sit udsagn ganske og aldeles. Her sidder man med næsten 100 sider kommaer, udråbstegn, — spørgsmålstegn, anførselstegn osv., men efter nogen tids „læsning“ går det op for en, at det man savner jo bare er — indholdet, den simpleste form for udsagn.

Meget kan læses stadig væk: hid-sige passager flyger forbi i en byge af kommaer og udråbstegn, roligere

passager er støttet af kønne punk-
tum'er, man falder til hvile i kom-
ma-dominerede sekvenser, hvor
skildring og eftertanke finder sted.
Der forekommer større debatter el-
ler skænderier, spørgsmålstegn og
udråbstegn forfølger hinanden ned
over siderne. Man forstår ikke no-
get, i den sædvanlige forstand, men
man kan i hvert fald ikke nægte,
at man har frie hænder. Meningen
med et sådant værk — hvis frem-
komst kan begrundes mere nuan-
ceret end det her er gjort — er jo
ikke at stille færdige udsagn frem
foran læseren, men at udgøre ram-
mer for den stadig sig udfoldende
trang til oplevelse, som enhver
har i sig.

Den forhenværende pilot Ake Ho-
dell udsendte i 1965 et lille sort
hæfte med titlen *Orderbuch* (Rabén
& Sjögren), hvis første linjer ser
sådan ud:

C A 36715 (J)
Seife
C A 36716 (J)
Seife
C A 36717 (J)
Motoröl
C A 36718 (J)
Seife
C A 36719 (J)
Lampenschirm.

sådan fortsætter det, side op og si-
de ned. Man aner, at det er et slags
katalog, og efter nogle sider finder
man ud af, det er en slags proto-
kol fra en koncentrationslejr, det
er ikke vanskeligt at opfatte, at
„(J)“ betyder „Jude“, og at beteg-
nelserne efter nummeret antyder en
skæbne, som kun er alt for vel-
kendt. I 1966 udsendte Hodell en
slags fortsættelse af *Orderbuch*, den
har titlen „CA 36715 (J)“. Og den
består udelukkende af håndskrev-
ne sider. Man kan ikke læse no-
gen som helst af ordene, håndskrif-
ten er meget rodet, uensartet. Na-
turligvis med vilje gjort ulæselig,
sandsynligvis står der ikke noget.
Det er ikke afgørende. Afgørende
er, at læseren her i disse to bøger
ikke bare læser om, hvordan det
var at sidde i koncentrationslejr,
men i kraft af bøgerens dokumenta-
riske karakter må bringe sig i si-
tuationen rent forestillingsmæs-
sig for at kunne opleve dem.

Disse sider med ulæselig hånd-
skrift af den først noterede fange
fra den foregående katalogbog er
fulde af udsagn. De er vidnesbyrd
om, hvordan et menneske lever un-
der sådanne forhold, i begyndelsen
rystet af dem, senere mere stolisk
eller apatisk, håndskriften bliver
roligere og harmonisk med kradse-
rner og bratte afbrydelser, når skr-
iveriet var ved at blive opdaget.
Hentmod slutning indtræder der en
naturlig pladsmangel, der er så me-
get, man pludselig vil have sagt,

man henvender sig til andre, ikke
bare til bogen, man har noget at
fortælle de overlevende, før den ka-
tegoriske dom fra katalogbogen ef-
fektuæres: Seife. Hvad der siges?
Læseren tvinges ind i situationen,
tvinges til selv at formulere ud-
sagn som dækker hans forestillin-
ger, og oplever dermed på en måde
både situation og værk langt mere
intense, end hvis Hodell havde holdt
sig til ordinære udsagn. Det er bø-
ger som ikke fortæller læseren,
hvordan det er at være i koncen-
trationslejr, men sætter ham ind i
en lejr og tvinger ham til at for-
mulere sin oplevelse.

Bengt Emil Johnson er måske den
betydeligste af de svenske konkret-
poeter, i hvert fald den der med
størst talent bruger sprog i den
særlige hensigt at give førstehånds-
oplevelser. Han har ikke givet af-
kald på ordenes forestillingsind-
hold, i hans tekster betyder ordene
noget, selv om han ikke bygger
ganske ordinært på deres betydning.
Han er mere temperamentsfuld end
de øvrige, mere opsat på at bruge
alle midler — også de velkendte
— så at læseren hvirvles rundt i
hans kompliceret opstillede, men
ofte ganske enkelt udformede dig-
te. „Stäpkoppel“ hedder hans digt-
samling (Bonniers). Han er ikke
så meget opsat på at bruge sproget
til direkte udsagn, som på at skabe
situationer i det, kollisioner mel-
lem forskellige lag, hverdagsprog,
forskellige former for avissprog,
videnskabeligt sprog osv. — altså
i sprog billeder, som forsøger at ud-
gøre vort eget eller dele af det,
tvinge os til at være mindre ind-
stillede på at lave rækkefølger,
„meningsfulde“ sammenhæng osv.,
og mere indstillede på at opleve
uden at forenkle efter regler, der
ikke hører nogen steder hjemme,
i hvert fald ikke i nogen oplevels-
virkelighed. Vi er vænede til at
opleve digte som om de var mate-
matikopgaver: vi kræver begyndelse,
udredning, argumentation og af-
slutning, og afslutningen skal helst
være enten en kulmination eller en
konklusion, nøjagtig som et regne-
stykke — ellers er vi ikke tilfredse.
Johnson stiller os i en ganske anden
sproglig udgangsposition, men den
er ikke mindre sand, menneskelig
og kunstnerisk. Den forlanger at
blive oplevet direkte, som en vir-
kelighed, ikke som en skildring af
en virkelighed, et spejlbillede osv.

Kan man acceptere hans betingel-
ser — og det kan mange, selv om
de ikke vil tro det — er Bengt
Emil Johnsons digtsuite fuld af op-
levelsesmuligheder.

„Äventyr i Riemannrummet“ hed-
der en digtsamling af den meget
begavede Mats G. Bengtsson (Bon-
niers). Riemann grundlagde ifølge

forfatterens note en ikke-euklidisk
geometri, som Einstein benyttede
da han skulle beskrive relativitets-
teoriens „krumme“ rum. Hvad der
hænder på dette eventyr i rummet
berettes i en meget afvekslende
tegnerserieform. Hver side i Bengt-
ssons lille hæfte er strittende fuld
af tekst og tegning i nærmest fuld-
endt kombination. Har man nogen
erfaring med tegneserie — og vi
er jo nogle stykker — skulle bogen
ikke frembyde uovervindelige
vanskeligheder. Den er morsom og
uhyggelig på en gang. Et fængslende
spil mellem lovbundet natur og
tilfældighedsdomineret udfoldelse,
illustreret ved elementer hentet fra
krocketspil. Folkeligt og dybsin-
digt.

Vitalisten Jarl Hammarberg-
Akeassons digtbog *Jajajajajaja* (Bon-
niers) præges også af tegnerier,
her dog mere som illustrationer og
kommentarer. Den råber højere
end Bengtssons, men tåler næppe
sammen efterprøvnig. Hammar-
berg er såre aktiv, engageret i sin
læsers situation, men der er et
strøg af postulat over hans værk.

Elisabet Hermodssons meget smuk-
ke og smagfulde bog, kaldet *Dikt-
ting* ligger på samme dybest set
tvivlsomme linje. Hun tegneskriver
sine små strukturer med absolut
talent, men kun en tre-fire styk-
ker er virkelig vellykkede. Balan-
ceakten mellem grafik og digt er
vanskelig. Men grafisk interessere-
de vil have stort udbytte af den,
tekststudnyttelser er ikke så usæd-
vanlige, men at de finder anvæn-
delse udover den rent dekorati-
ve kan måske være en og anden
grafiker en lærestreg. (Zindermans
Förlag).

Sådanne grænseoverskridelser fra
genre til genre, fra kunstart til
kunstart er ikke ualmindelige i Sve-
rige og vil utvivlsomt også dukke
op herhjemme i større antal. År-
sagerne til sådanne brud på genre-
begreberne og etablering af de så-
kaldte hybridformer (blandingsfor-
mer) i kunsten er sikkert mang-
foldige. I hvert fald føler mange
kunstnere, ikke mindst dem der
arbejder med sprog, i stadig højere
grad hvordan det at skrive digte
noveller-romaner bliver vanskelige-
re og vanskeligere; mere og mere
meningsløst bliver det overhovedet
at skelne på den led mellem litte-
rære former.

Karakteristisk er det også for den
nye litteratur mere avancerede
værker, at de er baserede på den
kendsgerning, at vi i stigende grad
læser dem, vi hører dem ikke for-
talt længere. Vi sidder med teksten
læser og bog over for hinanden,
det er situationen som vi må prøve
at leve op til. Deraf de mange for-
søg på at give teksten, den læselige,

den forreste plads i læserens be-
vidsthed, og ikke handlingen med
dens begyndelse og slutning.

Der kom i 1966 i hvert fald to
bøger i Sverige, hvor dette problem
er påtrængende, og i det ene til-
fælde også læst på en tilfredsstil-
lende måde, synes jeg. Lars Norén
har udsendt *Encyklopedi* (Bonniers)
hvor han i en række forløb med
rytmisk opdelt prosa demonstrerer
diverse metoder på et meget per-
sonligt oplevet stof, et stof, der
næppe ville have kunnet tages i
brug via andre fremgangsmåder.
Ved en udnyttelse af forskellige
forskydninger i tekstens fortælle-
plan, ved at opløse stilbegrebet i en
række ironiske attituder opnår han
at gøre læseren fri af de traditio-
nelle fortællemanstre, således at
høp ved agtpågiven og omhyggelig
læsning kan aflukke teksterne hel-
nye oplevelser, undertiden på tværs
af deres angivelige „handling“ eller
„emne“. Det er meget bevidst, men
også meget spændende gjort. Det
diffuse præg, der ofte kan være ved
sådanne eksperimenter, er helt mi-
mineret, til fordel for en stærk stof-
fornemmelse, teksten som ting, som
absolut nærværende, som læseren
værktøj at bruge efter forudsætning-
ger.

Også Erik Beckmann, som i 1965
udsendte den stærkt debatterede
Hertagens kartonger, og nu er kom-
met med *Varifrån dom* observeret
(Bonniers), bevæger sig i grænseom-
råder. På omslaget kaldes hans
tekster digte, men han har tidligere
udsendt prosa, og dette falder ikke
langt fra stammen. Den form, han
benytter, er imidlertid velegnet til
hans fremgangsmåde.

I kraft af en kolossal sproglig op-
pel til læserne lykkes det Beckmann
at gøre det helt utrolige. Mens de
fleste forfattere koncentrerer sig
om at få form på et „stof“, et ind-
hold, og altså opfatter det kunst-
neriske arbejde som en bestræbelse
på at skabe form, bevidner vi hos
Beckmann hvordan et „indhold“ bli-
ver til, hvordan det får mening og
sammenhæng fordi det føjes ind i
et mønster, som er skabt i den
forstand, at det hovedsageligt be-
står af andre forsøgsvis anvendte
ord og begreber. Der sker gennem
hele den lille bog en ustandselig
udvidelse af de forestillinger, den
spæde start vækker i læseren, en
ekspansion så enorm, at man knap
kan overskue den, og derfor begynder
at ane, at det er stor kunst, vi
her stifter bekendtskab med.
Genlæsninger bekræfter dette, stærk
dig øges intensiteten og antallet af
de oplevelser, teksten repræsente-
rer — stadig, dvs. i takt med læse-
rens evne for medarbejde og med
skaben.

For undertegnede er der ingen
tvivl om, at Erik Beckmann er den
største gevinst for svensk poesi
afvigt år. PER HØJHOLT.